

már a Cservík-féle párttitkári gengszterpolitika dugta bele a piszkos mancsát. Semmi jóra nem számíthatunk, saját magunknak muszáj valamit csinálni.

Kis fejkavarás után kimentem Hobot Lajcsihoz Szöllősrre. Te!, mondom neki, te mihez fognál, mondom, ha nem kapnál mondjuk nagyabroncsot a Bjeloruszokhoz?

Szólnék a Ferkónak, azt mondja.

Kicsodának?

Az anyagbeszerzőnek.

De hát, mondom, az igénylésíró kislány már a harmadik sürgetést is elküldte, hogy állnak a traktorok!

Ne vicceljél már!, hát nektek nincsen anyagbeszerzőtök?

Milyen beszerzőnk?, tudtommal ilyesmi munkakör tinálatok sincsen!

Nincsen, mert nem futja sajátira. De hogy meg vannak állapodva Valentini Ferkóval, persze svarcban.

Hát az meg, mondom, kicsoda.

Mégis mit gondolok, ki volna. Aki tudja, hogyan lehet gumiabroncsot szerezni. Vagy cementkiutalást, bőrkabátot, drótot, csövet, márkás fényképezőgépet.

Valami feketéző?

Fenéket, munkavédelmi előadó, pro form. A Szegedi Halászati és Háziiipari Szövetkezetnél. Hogy keddenként szokott benézni, jöjjenek akkor. De nehogy elfelejtsen étkezési hozzájárulást hozni, mert mindig a legjobb konyakból kér, és nem is csak egyet.

Na, így ismerkedtem meg harmadnap Valentini Ferkóval, aki majd mindarra megtanít, amit ő tud, és bevezet abba a csavargóéletbe is, amelyből annyi fájdalommal származott aztán, édes Mariskám, de bocsássál meg nekem, ha tudsz.

Rugási Gyula

SZELLEMKÉPEK

Töredékek a közelmúlt vallástörténetéből

„Van egy más fajta, ősi álmú ember,
Ki csupa-cél és Cél felé rohan.”

(Ady Endre: FORRÓ SZOMJAKBAN EMLÉK
[1912])

1

A fantom. Vergilius AENEIS-ének II. énekében a költő – aki egyúttal a császár barátja s a hősi múlt zseniális megálmodója – Creusa „hasonmását” és „árnyát” (*simulacrum atque ipsius umbra*) idézi föl előttünk; a titokzatos árnyalak jellemzéseképpen pedig egy nagyon is figyelemre méltó, bár első pillantásra talán nüanszyninak tűnő megállapítást tesz. Azt írja ugyanis, hogy a jelenés mindenben hasonlít a hajdani hús-vér lényhez, csak az „alakja lett nagyobb” (*et maior imago*).

Majd' kétezer év múltán a „*maior imago*” nem csupán a lenti és a fenti világnak az eredeti kontextusban elmosódó (ha tetszik: „szellemképes”) határaitra figyelmeztet, hanem a modern kori manipuláció tömeglélektanának időtlen vonatkozásaira is. A lát-

szólag teljességgel szellemtelen, globális jellegű technikai civilizáció – mint köztudott – kultikus jellegű tárgyak, események mögé rejti egész, ma már valóban monumentális mitológiáját, s általában véve itt is szembeötlő, hogy a kultikus jelleget a hétköznapi tucatárutól a „*maior imago*”, az éppen csak nagyobb vagy némiképp elcsúsztatott kontúrú alak, kép különbözteti meg. A horrorműfaj, a tudat mélyéről előrajzó szörnyek inváziója a *tremendumot*, az elhordozhatatlan rettenetést célozza meg (minden jel szerint teljes sikerrel), a századforduló többretegű európai hagyományában a *tremendummal* az igazán kifinomult politikai és vallási manipuláció egyik fajtája sem tud (de nem is akar) mit kezdeni. A cél sokkalta inkább a jól ismertnek, a megszokottnak a csúsztatott, szellemképes tálalása; mindannyiunk számára ismerős, ahogy például a televízió képernyőjén egy-egy figura „szétesik”, s úgy érezzük, a *képmás* (*simulacrum*), valamint a képernyő mögött csalafinta módon elrejtőző „*valóság*” sehogy sem fedik egymást, mind a kettő külön életet él. A hasonlat, persze, némiképp sántít, hiszen a napi politikai életben az igazán intelligens hazugságok már-már teljesen eltüntetik a szellemképes kontúrokat. Teljesen, de nem tökéletesen, ugyanis a meghatározó manipulációs módozatok visszatérő típusokat testesítenek meg, olyanokat, amelyek sokkal régebbiek, mint a modernitás rövid távú múltja, s ilyenformán nemcsak néhány évtizedes, hanem több évszázados vagy éppenséggel évezredes életkorral büszkélkedhetnek. Mindebből következően egyáltalán nem meglepő, hogy jó néhány esetben kiötlőik, illetve újrafelhasználóik fejére nőnek, s alaposan megfricskázzák a boldogtalan, aki tudatlanságában megfontolatlanul cselekszik.

A poros múzeumi tárlók, sőt lomtárak fedezékéből előszivárgó hagyományörzők, a magukat tökéletesen pragmatikusnak vélő neokonzervatív „ifjak” (soraikban a hetvenen túli örökifjak sereglete), a magyar feltámadás prófétái, no és persze alkalomadtán baloldali ellenfeleik is rendre megfélemeznek arról, hogy Magyarországon – miként egész Kelet-Európában is – a *vallás* (erőszakos) restaurációjára irányuló évtizedes kísérletek nem valamiféle szellemi-ideológiai vákuummal, ember nem lakta senki földjével kell hogy szembesüljenek, hanem a Rákosi- és a Kádár-korszak „profán üdvtörténetével”, illetve „vallásával” (amelynek a *religio* igazán méltó neve lehetne), s – ami még rosszabb! – a velük szövetséges népfrontos kereszténységgel. Következésképpen szinte minden *politikai* kérdés felszín alatti rétegében *vallástörténeti* problémát gyaníthatunk, s nagy valószínűséggel állítható, hogy aligha tévedünk. Mi több, a legközvetlenebb pénzügyi, gazdasági jellegű érdekszférákon túl ma a vallás az, amely minden részében átszövi az úgynevezett politikai életet. A külső szemlélő – roppant naiv módon – azt gondolhatná, hogy a pénzügyi szférához vagy a közjoghoz hasonlóan a vallástörténet is némi teológiai kompetenciát igényelne. Ez azonban nem jön létre magától; ahogy a XX. század talán legnagyobb hatású nyelvésze, Noam Chomsky mondotta egyik interjújában: az ember viszonylag erős tulajdon anyanyelvének használatát illetően, de rendkívül gyenge, illetve bizonytalan a sakkban, a zenében vagy a matematikában, s miután ezeken a területeken semmiféle kompetenciát nem lehet „mímelni”, az átlagember az említett szellemi szférákban rendkívül visszafogott, nem merészel „spontán nyelvhasználóként” fellépni. Bezzeg a teológiai kérdésekben megnyilatkozó politikusok! Őket ilyesfajta skrupulusok egyáltalán nem feszélyezik: döntő többségük – minden második mondatuk üvöltve árulkodik erről – teológiai analfabéta. Különösen háborzongató hát belegondolni abba, hogy ezek az emberek, akik kiválóak a mocskolódásban, a sárdobálásban, az ostoba politikai demagógiában s általában mindenfajta szellemi nélkülöző tevékenységben – az iménti Chomsky-hasonlat

értelmében –, vígan sakkoznak, zenélnek és foglalkoznak matematikával, vagyis ők döntenek a *vallásszabadság* (a liberálisnak mondott demokráciákban mindig roppantul kényes) kérdésében...

2

Az efemer és az örökkévaló. Az antik görög filozófia „szophosza” – bárhol és bármilyen körülmények között éljen is a mulandó világban – tekintetét hagyományosan az örökkévaló dolgokra függesztette. Különbőféle korszakok és iskolák döntően különböztek ugyan egymástól, de az aktuális kérdések (például a napi politika eseményei) mentén a világ majd’ mindegyikőjünkél kettéhasadt: az egyik rész, az elmúló, igenlő vagy nemleges példatára csupán a múlhatatlannak. Az iménti irányulással szemben a *jelen* szabadságharcának, majd birodalomalapító törekvésének gyümölcsképpen születik meg a (görög) *történetírás*, amely a filozófia számára közömbös *efemer* („egy napig élő”) dolgokat is a látkörébe vonja. Igaz, ennyi idő múltán kissé bizarr „efemer dolgokról” beszélni a görög–perzsa háborúk (Hérodotosz), a peloponnészoszi háború (Thuküdidész) vagy Róma hódító hadjáratai (Polübiosz) kapcsán, de az *ideiglenesség* jellege nem a felidézett történeti események fontosságából vagy jelentéktelenségéből fakad. Sokkal inkább abból, hogy a *történetíró* – eredendően *hisztór*, aki utánajár valaminek, illetve felkutat valamit – körülötte zajló, „kortárs” eseményeket vesz számba; még élő szemtanúkat keres fel, akiket azután kifaggat a történetek megbízható rekonstruálása érdekében. Úgy is mondhatnám: a *hisztór* az antikvitás zsurnalisztája, akinek kötelessége volt „kétségtelen bizonyítékokkal” alátámasztani azokat az állításait is, amelyeket irodalmi formában jelenített meg. (Ugyanez a szemlélet tükröződik még a LUKÁCS EVANGÉLIUM prológusában is, ahol a szerző, a „görög orvos” pontosan az imént említett bizonyítékok felkutatásáról és a „kétségtelen igazságról” beszél.) Ám miután a kortárs jelen – a még élő szemtanúkat tekintve – csak néhány nemzedéket foghat át, a leírtaikat (legalábbis az ókori világ gondolkodása alapján) eleve körülengeli a mulandóság lehelete. A hírek, sőt a „friss hírek”, a szenzációk hatóköre – időben és térben – mindenesetre nem csupán egy-két napra, illetve a CNN típusú dramaturgiának megfelelően (a „világtörténelem” a nap huszonnégy órájában behatol a nappalikba és hálószobákba) még rövidebb időre terjed, hanem a jelent egyfajta epikus távlatba helyezve akár hosszú évekre is. Az antik történetírástól egészen a modern, tehát a XIX. századtól kezdődő újságírásig a „friss hírek” tálalásának története felfogható úgy is, mint a jelen egyre gyorsuló és egyre veszedelmesebb *térvesztésének* története.

A görög példával szemben az európai kultúra vélt-valós másik támpillérenek, az ószövetségi zsidóságnak a jelen értelmezésére vonatkozó öröksége két monumentális fal, az ósátyáknak az „emlékezz!” (zakhór!) parancsával egybeillesztett múltja, valamint a messiási jövő közé szorított, váltakozó nagyságú lakható térség (igazából majd’ mindig szellemi gettó), amelynek jellege azonban nem függ az efemer dolgok, események hírértékétől, szenzációfokától, a „percemberkék” dicsőségét zengő udvari költők és dalnokok egy főre jutó „zsidóságteljesítményétől”. Ha találunk is olyan, a királyság korában elevenen élő funkciót, mint például Dávid udvartartásában a *mazkir* (szó szerint: „emlékeztető”), annak betöltése – minden valószínűség szerint – a theokratikus állam alapját képező *isteni törvény* betartására irányuló „emlékeztetéssel” járhatott együtt. Nem valamiféle történelemkultuszról lehetett szó tehát, hiszen ha ez lett volna az elsődleges cél, akkor az ÓTESTAMENTUM redaktorai nem hagytak volna ki a kanonizált szövegből olyan, éppen csak megemlített, ám bizonyára létező történeti műveket, mint

például a JÁSÁR KÖNYVE vagy Az ÚR HARCAINAK KÖNYVE. Ennek az igazából máig ható szemléletnek velejárójaként a jelent nem a kultikus értelemben felmagasztalt, illetve semmibe sem vett múlt felől fenyegeti veszély, hanem a jövő, az ígéretek forrásvidéke felől.

Természetesen mindennek átlátásához és megértéséhez olyanfajta tradícióra van szükség, amelyik nem csupán a több évezrednyi feltorlódott múlt örökségével dicsekszik, s a hangzatos, szópufogatáson alapuló retorika mögül nem mellőzi a tetteket, valamint (és főleg!) képes és hajlandó várni, amíg a befektetett javak kamatoznak. (Persze, ha befektetett egyáltalán, hiszen ha ezt nem tette meg, akkor tényleg fölösleges várnia.) Semmiképpen sem olyan tehát, mint például a kelet-európai népek történelmében is kirívó legújabb kori magyar hagyomány. Nehéz összeszámolni, hogy a XX. században – egyfajta szellemi szpáhi gazdaság beteljesüléseképpen – különféle rezsimek és ideológiák hányszor fogtak hozzá a jövő kifosztásához.

3

„Nincs idő.” A múlt idő „aritmiás rendellenességeinek” következtében a jelen előbb említett térvészése nem szabályosan zajló lineáris folyamat. Jelen, múlt és régmúlt határai gyorsabban változnak, mint bármely régió térképe történetének legzűrzavarosabb időszakában. Megszoktuk már, hogy mindenfajta kataklizma, rendszerváltás után győztesek – és vesztesek egyaránt – „újraírják a történelmet”, azaz a historiográfia fölött uralkodó (akár szakrális, akár deszakralizált formában megjelenő) *üdv történetet*. A formák és a rituálék alig változnak; az örök attribútumával önmagát felékesítő birodalmak, államalakulatok szertartásosan állandó hatalmi nyelvezetében már egyetlen aprócska formula megváltozása alapján is egy-egy világ összeomlására lehet következtetni. (Így tanultuk meg desziffrálni a győzedelmes bolsevik nyelvet, különösen ami a Nagy Szovjetunió pártsajtóját illeti, de lényegében véve majdnem ugyanígy tanulata tanolja meg értelmezni egy egyiptológus például az óbirodalmi győzelmi sztélék sztereotip szövegeit.) Ennek megfelelően a képlékeny jelent akár karnyújtásnyi távolságra is valamiféle nagyon távoli, archaikus múlt övezheti, illetve megfordítva, több évezredes hagyomány is elevenen élhet valamely kultúra aktuális jelen idejében. Jan Assmann az ókori nagy kultúrák emlékezetmechanizmusát vizsgáló s a közelmúltban magyarul is megjelent művében a kultúranropológus Jan Vansina beszédes metaforáját – „sodródó hasadék” (*floating gap*) – veszi át a jelen és a régmúlt rendkívül mobilis határainak érzékeltetésére. S a példa a mára is alkalmazható; gondoljunk csak a már szinte misztikussá váló 1989-es évre; nem alhatunk nyugodtan addig, amíg néhány történész kétséget nem tűrön be nem bizonyítja: az 1989-es év nem a rendszerváltás kezdete, hanem az átkos múlt, a bolsevik örökség vége... Valódi üdv történeti hídfőállásról beszélhetünk tehát, amelyért – modern Maxentiusok és Constantinusok vezetésével – kemény csata folyik.

„Nincs idő” – ez lehetne az új évezred bejáratára vésett felirat, illetve az átlagember valamelyik testrészén megjelenő stigma; s tényleg nincs idő, már arra sincs, hogy bevett és közismert formulákat alkalmazzunk a zárt, moccsatlan hatalmi alakulatokra (például az ötvenes évekre, a korai Kádár-érára, amikor és ahol megszülettünk, illetve fölnőttünk), vagy éppen logikai ellentettjeikre – a „nyílt társadalomra” (*open society*, a filozófus Karl Popper hasonlatával), vagy a „gőzgépre” (*machine à vapeur*, a kultúranropológus Claude Lévi-Strauss metaforájával). Nem, a jelen tapasztalható módon „túl rövid” ahhoz, hogy klasszikus, zárt birodalmak szerveződjenek (legalábbis belátható időn belül): az „Európai Unió” pedig egyelőre csak egyfajta ideológiai bunkó,

amellyel a kelet-európai kormánypártok és ellenzékeik egymás fejét püfölhetik. Mindenesetre, ha így áll a helyzet, s a jelen terepuma folyton fogy, a hírértékű események „exponálási ideje” a pillanat, illetve – képletesen szólva – a fénysebesség felé közelít (Paul Virilio és az „imaginárius háború” ideája), akkor az ilyesfajta gondolati játékokat is sürgősen be kell rekeszteni, hiszen a történő, illetve megtörtént dolgok semmiféle eseményhorizontra nem vetíthetők ki többé. Ezután – feltehetőleg – már (megtörtént?) új szabadságharc kezdődik el, a történet s vele a heroikus múlt visszahódítása érdekében. Ha csak futó pillantást vetünk az elmúlt évtized kelet-európai „történelmére”, a hajdani Szovjetunió utódállamaitól egészen a nyugati végekig, a Horvátországtól Lengyelorszáig terjedő, döntően neobarokk katolikus hagyományú területekig, akkor azt kell tapasztalnunk, hogy pontosan ez történt: ahogy az éhező ember veti rá magát az eléje rakott ételre, úgy vetették rá magukat a különféle, a bolsevizmus ideológiai monokultúrájának hatalma alól felszabadult társadalmak a historizmus minden rendű és rangú megnyilatkozási formájára.

Az elmúlt tíz esztendő – még egy nemzedéknyi időnek (saeculum) is csak a töredéke – mindenekelőtt talán a beteljesületlen ígéretet korszaka, s ekként a legkülönfélébb messianisztikus elképzelések torz paródiája. S itt nem csupán arról érdemes megemlékezni, hogy az eltelt néhány évtized folyamán hányszor éltük túl a kommunizmus beígért eljövételét (paruzsia!), hanem arról is, hogy a totális birodalmak üdvtörténeti gondolkodásában a mozdulatlan és kikezdzhetetlen jelen megteremtése és (folyamatos) birtoklása a legfontosabb feladat. A jelen féltő-biztató tekintete, szelíd atyai szava szinte epikus teljességgé varázsolta az egyik és a másik nap (az egyik és a másik pártkongresszus) közötti reménytelenség alapérzését, majd pedig – szabadulást ígérve a csüggedésből a túlélésre berendezkedettek számára – egyszerre jelentett *beletörődést* és *megnyugvást*. Később már csak megnyugvást. És ez a nyugalom féltett kincsnek bizonyul(t); a totális birodalom lojális állampolgárát megóvta attól, hogy akár a múlt, akár a jövő alakításának felelőssége révén felizgassa magát: a sztálini, de még a brezsnyevi Szovjetunióban is a félévesnél régebbi *Pravda*-számok birtoklása – elvileg – bűncselekménynek számított.

A kelet-európai ember 1945 után megtanulta, hogy a jövő nem alakítható, a jövő „adatik”; szemben a múlttal, a megszentelt hagyománnyal, amellyel kapcsolatban egészen másként áll a helyzet: hiszen az ember olyan múltat *választ* magának, amelyet nem szégyell.

4

A múltválasztás rituáléja. A rendszerváltás kezdeti időszaka Magyarországon egybeesett a balkáni polgár- és vallásháború legszörnyűbb időszakával; az egyik oldalon a Horthy-féle közigazgatás és operettállam részleges restaurációjára tett kísérletek, a másikon pedig olyan tömény borzalom (ráadásul a hajdani jól megvágott háborús filmhíradókkal szemben a televízió keresztül élő, egyenes adásban közvetítve), amely az usztasa, a csetnik, a vasgárdista vagy a nyilas „tradíció” legszebb napjait idézte, s amely – karöltve az egykori Szovjetunió területén dúló polgárháborúk kipróbált veteránjaival – nem csupán a honi bérgyilkosság kielégítéséről gondoskodott maig megnyugtató módon, hanem exportálta az országba azt az elképesztően agresszív és brutális szellemiséget is, amellyel nap mint nap a parlamenttől a tömegközlekedésig mindannyian találkozhatunk.

Nehéz eldönteni, hogy az egész kelet-európai régió bornírt tömeglélektani állapota határozza-e meg inkább a különféle hagymázás múltteóriákat vagy fordítva. Hiszen

amikor a hirtelen felhőszakadás után a szennyes ár egyszeriben felszínre hozza az addig az alanti régiókban rejtőző dolgokat (az okkultizmus, a pornográfia, a különféle ideológiai torzszülemények így árasztották el az országot 1990 körül), akkor mindenképpen várni kell, amíg az áradat visszavonul, s az általa magával ragadott különféle anyagok „leülepednek”. Előbb-utóbb azonban kifejezetten kínossá válik a hiábavaló várakozás. Mintha csak a bolhapiacon ödöngene az ember, a lomok és kacatok között válogatva (a heroikus, történelmi múlt filléres, intim emlékekre váltva) ki-ki megtalálhatja a neki való portékát: keresztény és keresztény Magyarországot, Árpád és Szent István népét, úri világot és proletár öntudatot, fajvédelmet és nemzetközi zsidó összeküvést, eurokonform nemzetgazdaságot, „a magyar folyók vizét” ciánnal szennyező román ügynököket, egyperces néma megemlékezést a zsidók által meggyilkolt Solymosi Eszter emlékére, a vasárnap délelőtti nagymisén ministráló volt párttitkárokat és munkásöröket (akik titokban mindig a „jobb idők” eljövételére vártak!), a beláthatatlan szélességű damaszkuszi utat, ahol – testvéri békességben – az összes gerinctelen neofita elférhet. Tessék csak, itt minden megtalálható.

Az Antall-kormány regnálásának elején szinte kiürültek a pesti bölcsészkar újabb kori történelmi tanszékei. Minthogy azonban a magyar politikai élet Werbőczy óta hagyományosan a fiskálisok felségterülete, a bölcsész-politikusok csetlését-botlását néha a bohóc vagy egyenesen az udvari bolond szerepének öntudatos vállalásával lehetett azonosítani, gondolván: a színtelen-szagtalan jogász a profi, az előbbi emberfajta inkább operettszínész. Mindeközben a történészi orientációjú multiváltás valóban filológusi alaposággal megteremtett külsőségek között zajlott, s legfőképpen a reformkor és a dualizmus időszakának pártközi viszonyait próbálta meg feleleveníteni. Ám arra vonatkozóan, hogy mindez mennyire jelentett színházat s nem valódi politikai redistribúciót, elég annyit megemlíteni, hogy az igazi szabadelvűség, illetve (a későbbi trendeket tekintve) szociáldemokrácia a mai magyar politikai palettáról változatlanul hiányzik.

A számos ízléstelen és álszent színjáték közül is kirí a magyar történelem egyik sajátos szimbólumának, a több mint két évtizeden át múzeumi tárlóban tartott Szent Koronának a sorsa.

5

A Szent Korona-tan. Néhány hónapja történt csupán, hogy a feltehetőleg I. Géza idejéből származó korona néhány tízezer búcsújáró magyar polgár, a szinte eksztatikus állapotban lévő „választott főrendek”, valamint néhány, nyugdíjas postatiszti egyenruhába bújtatott koronafelvigyázó díszkíséretében befarolt az örökkévalóságba. (A „befarolás” tényére először az éles szemű művészettörténész és őshagyományhívő Papp Gábor hívta fel a figyelmet, miután a bárdolatlan politikusok és muzeológusok nem a koronának a Pantokratort – a győzedelmes Krisztust –, hanem Dukasz Mihály bizánci császárt ábrázoló lemezét fordították „menetirányba”, s így léptek be a koronázási templommá avanzsált Parlament kijelölt helyiségébe. Rossz ómen, nagyon rossz!) Ettől kezdve pedig már nem az arra hivatott történészek, hanem az erre egyáltalában nem hivatott politikusok s az őket körülülhigő udvari történetírók, igricek teremtenek újabb és újabb mitológéákat a Szent Korona regényes történetének továbbszövegetésére.

Amikor a 2000. év első vasárnapján a Szent Korona átköltözött a Nemzeti Múzeumból az Ország Házába, a hon közjogi méltóságai egymást túllicitaló lelkesült beszédben üdvözölték a nagy eseményt, a miniszterelnök egyenesen kijelentette: a Szent Korona teremtette meg a lehetőségét annak, hogy „Magyarország Európába lépjen”.

Ezen túl a visszatérő érvelés a korona és a „nemzeti egység” egy tőről sarjadzó, egylényegű (homouszion) voltával kapcsolatos; ezt szinte minden ünnepi szónok említi, s jól tudjuk, bizonyos intenzitású önhergelés után az ember már bármit képes komolyan venni. A józan ész képviselőjében csupán egyetlen közjogi méltóság, Göncz Árpád köztársasági elnök lépett fel, aki beszédében idézte a hatályos magyar alkotmányt s az ott rögzített népszuverenitás elvét, felhíván a figyelmet egyúttal arra, hogy a Szent Korona történeti pályafutása során kizárólag a nemesi nemzetet s annak birtokjogát képviselte, ennek megfelelően tehát logikai abszurdum a nevezett ereklyét a nemzeti egység szimbólumaként kezelni. Feltehető, hogy az iménti ellentmondást egy tízéves gyerek is képes átlátni, ennek ellenére a Független Kisgazdapárt által szervezett tudományos konferencián a nemzeti érzelmű budapesti párttagok ragaszkodtak – a koronáról szóló törvényből végül is kimaradt – „egység” kérdéséhez.

1920-ban a háborús veszteségek okozta sokkból még fel sem ocsúdott ország közgondolkodását híven kifejező módon Szekfű Gyula – egy olasz újságírónak – a Szent Koronát a magyar történelem „messiási szimbólumának” nevezte, vagyis az általa kifejezett hagyományban látta manifesztálódni mindazt, ami politikai értelemben a teljes irrealitás szférájába tartozott: a magyar *királyság* (regnum), sőt *birodalom* (imperium) újbóli kiteljesedését. Természetesen ez a mai szemmel nézve bizarr elgondolás nem a semmiből támadt, mind közjogi, mind pedig történetfilozófiai értelemben megfelelő teoretikus alapokra támaszkodhatott. Ez a teoretikus alapzat a régi, illetve a folyamatosan megújuló Szent Korona-tan (legkorábbi megjelenési formáitól fogva egyfajta közjogi komplikáció), amely mindig is magán hordozott bizonyos „messianisztikus vonásokat”. Szekfű említett megnyilatkozásával egy időben jelent meg Ferdinandy Geyza ultrakonzervatív alkotmányjogász A KIRÁLYVÁLASZTÁS JOGA című könyve (1920), amely ugyan a háborús vereség hatására sokat tompított a szerző századforduló tájéki radikális vélekedésén, de még így is bőven olvashatunk a magyar birodalom küldetéséről Kelet-Európa népei között, s a Szent Korona itt is úgy tűnik fel, mint a romokban heverő birodalom restitúciójának záloga, mint valamiféle „misztikus nagy erő...”, amely mindenfajta politikai realitást felrúgva a jövőt a csoda uralma alá helyezi.

Ha megpróbáljuk – csak nagyon röviden – visszafelé követni a Szent Korona-tan messianisztikus jellemvonásainak kialakulását, akkor mindenképpen a XIX. század utolsó harmadában fogant történeti és közjogi elképzelésekre kell elsősorban figyelniünk. A múlt század hatvanas éveitől fogva eluralkodó *historizmus* (amely gyakorta ölti fel a történelemkultusz eléggé látványos formai jegyeit) teremti meg azt a fogalmi keretet, ahol a nem csekély pátosszal, valamint öndicsőítéssel megfogalmazott szövegek szellemi értelemben valódi otthonra találnak. A XIX. század hetvenes éveitől kezdődően a Szent Korona-tan közjogi elméletének kidolgozói közt – az imént idézett Ferdinandy Geyzán kívül – elsősorban Hajnik Imre és Timon Ákos nevét kell megemlítenünk. Mindaz, amit a Szent Korona-tan aprópénzre váltott, sekélyes szlogenjeként a mai jobboldal prominensei hangoztattak, illetve hangoztatnak – jóval magasabb szinten persze – javarészt az ő művük.

Hajnik Imre 1875-ben napvilágot látott EGYETEMES EURÓPAI JOGTÖRTÉNET-ében a Szent Korona-tan történeti alakulását figyelembe véve rendkívül ügyesen egyensúlyoz a királyi főhatalom, illetve a nemzet(test) elidegeníthetetlen jogai között, megállapítva, hogy a korona a *király* és a *nemzet* között megosztott közhatalom jelképe, továbbá, hogy a király és a nemzet a koronában egyesül; s ebben a nemes szereposztásban a parlamentnek jut a népképviselő szent feladata. Valamennyi felsorolt komponens együtte-

sen alkotja a „totum corpus sacrae coronae”-t (a szent korona teljes vagy egész testét; Timon Ákosnál: a „totum corpus sacrae regni coronae”-t vagyis „a szent korona országának – pontosabban: királyságának – teljes testét”). A *corona*, a *regnum*, a *rex*, a *corpus*, a *communitas*, a *natio*, a *membri* (tagok) stb. a Szent Korona-tannak a XIII. századi szerviens mozgalmaktól fogva formálódó történetében nemcsak egyszerűen kulcsfogalmak, hanem – mint *dramatis personae* – igazi „főszereplők” is. A gyakorta hangoztatott „messiási szimbolika” mellett a *test*- (corpus-) szimbolika fogja össze a színpadias jelenetekben nem szűkölködő több évszázados történetet. Ebben a sokszor főleg ripacsok, szélhámosok játszotta történetben a Szent Korona csak mellékszereplő az igazi drámai hőshöz, a Szent Korona-tanhoz képest. S hogy ez mennyire így van, arra vonatkozóan csupán egyetlen példa az előadás jellegét talán leginkább meghatározó történelmi korszakból, a XV. század első feléből. Az Albert halála után, 1440. július 17-én kelt oklevélben a koronázó rendek (miután a Szent Korona „nincs jelen” az ünnepélyes aktuson) kimondják: az általuk használt koronát a Szent Korona „minden tulajdonságával felruházzák”, s ilyenformán az új uralkodó ugyanabban a szellemi fölkevésben részesül, mintha maga a mágikus erejű szakrális tárgy került volna a fejére.

A király és a korona közötti kényes hatalmi egyensúly a szerviensek mozgalma, illetve a mindenkori lázadó oligarchák révén borul fel, s válik egyre meghatározóbbá a Szent Korona mint „szubjektum” felfogása (Zsigmond fogsága idején a korona közjogi értelemben valóban *szubjektummá* válik; követségeket fogad, és a „*sigillum sacrae coronae regni Hungariae*” pecsét körirat hitelesíti az elkészült okmányokat), valamint a királyi jelkép körül kialakuló egyre sűrűbb és bonyolultabb szimbolikus formanyelv. Mindeközben – Zsigmond és a Jagello-kor után – a Szent Korona-tanra vonatkozó következő fontos történelmi törésvonalat a XVI. század elején Werbőczy TRIPARTITUM-a jelenti; nagy jelentőségű közjogi művében ugyanis Werbőczy egyrészt világosan megfogalmazza, hogy a koronát a nemesség *közössége* (*communitas*) látta el az uralkodói jogosítványokkal, s ezek a jogosítványok csak a koronázáskor ruházódnak át a nemesség által választott királyra (sajátos „*negatív idomenitas elv*!”), másrészt pedig a TRIPARTITUM végérvényesen kirekeszti a „nemteleneket” a *nemzettest*, illetve a *Szent Korona tagsága* fogalmából, csupán a Szent Korona népei státust hagyva meg nekik.

Mindkét iménti kifejezés a már említett *test*szimbolika derivátuma; s a *test* (corpus) történelmi értelemben ugyan az úgynevezett rendi *corporatio* tanban teljeseedik ki, ám szellemi gyökerei egészen máshonnan – jóval mélyebbről – erednek. A *corpusszimbolika* eredeti formájában Krisztus és az egyház viszonyára vonatkozik úgy, ahogy az a páli levelekben kerül előnk. (Lásd KOLOSSZEI LEVÉL, 1,9–23; RÓMAI LEVÉL, 12,4–6; I. KORINTHOSZI LEVÉL, 12,12–27, „*ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai*”, 12,27, EPHEZOSZI LEVÉL, 1,21–23, „*és őt tette [ti. Isten] mindenek felett való fővé az egyházban, amely az ő teste*”, 4,15, „*...növekedjünk fel szeretetben mindenestől őhozzá, aki a fej, a Krisztus*”.) Vagyis Jézus Krisztus az egyház feje – amiként a Szent Korona az országtest „feje” –, a „krisztusi ember”, azaz a keresztény részenként jeleníti meg a test különféle tagjait – ahogyan a nemesi nemzet „tagjai” (*membri*) jelentik az országtest különféle részeit; az egész logikai konstrukció pedig a bibliai, majd a középkori egyház „*corpus mysticum Christi*”-ként (Krisztus misztikus teste) való felfogását másolja le, pontosabban „deszakralizálja”. Tudniillik a *misztikus test* szimbólumból – amely az egyházi hierarchia állapotát pontosan tükrözi – egyvalami hiányzik csupán: a Spiritus Sanctus, a Szentlélek éltető lehelete; márpedig az újszövetségi *egyház sine qua nonja* a Szentlélek jelenléte, az az „*egyház*”, ahol a Szentlélek nincs jelen, semmit sem ér. A Szent Korona-tan viszont egyfajta, a kereszténységtől tökéletesen idegen, ízig-vérig „pogány”

karizmatikus tapasztalat lengi körül (nagy valószínűséggel igazuk van azoknak, akik valamiféle lovas nomád tradíció, illetve királyeszmé jelenlétét érzékelik ebben a „tapasztalatban”), éppen ezért a Szent Koronáról, mint „keresztény szimbólumról” beszélni képtelenség. Sajnálatos, hogy mindaz, ami a politikai demagógia szintjén az elmúlt másfél esztendő során a koronaügy kapcsán elhangzott, javarészt ez utóbbi kategóriába esik... Igaz, a jámbor magyar polgárnak most már végérvényesen meg kell tanulnia: a józan ész nem olyasféle dolog, amelyet veszély esetén körbe lehetne hordozni, akár a véres kardot, nem, a Szent Korona-tan újmódi „pótféjezetei” nyomán egy másik, az iméntinél is átfogóbb művet lehetne írni, amely esetleg a *DE IDOLATRIA* címet viselhetné, s a kereszténység újabb, talán minden eddiginél látványosabb megcsúfolásáról szólna...

6

A választott nép szerep választása. A kereszténység történetéhez kezdettől fogva hozzátartoztak az álpróféták és az álmessiások (róluk egyébként maga Názareti Jézus jövendöl a szinoptikus evangéliumokban), valamint – az elsősorban a gnosztikusok által elgondolt – túlspiritualizált Krisztus-alak is (akinek „nemzetiségi hovatartozása – lévén tisztán szellemi lény – megállapíthatatlan), végül pedig hozzátartozott a „zsidótlantított” (gyakorta szó szerint „árjásított”) Krisztus figurája; természetesen a felsoroltak, a bennük megtestesülő logikai paradoxonnak megfelelően, csak a bibliai kereszténység fundamentális tagadása révén születhettek meg egyáltalán. Tény viszont, hogy amikor egykor, a *kezdet* időszakában megszülettek, úgy megszületnek – majd’ kétezer év múltán – ma is: a palesztin, szittya, ógermán stb. Krisztusok, korok és kultúrák eszményítő divatfelfogásának megfelelően. A torz gyűlölet teremtményei ők valamennyien, ama gyűlöletéi, amely a törvénytisztelő zsidó, galileai rabbi alakját fellépésének első, názareti pillanatától fogva övezte és övezi. Az egyetemes mérvű teológiai antijudaizmus és a hasonló jellegű politikai antiszemitizmus a hagyományos zsidó gondolkodás számára (mondjuk) „Jesúa bar József mórénú” (Jézus, József fia, tanítónk), vagy az arámi formában „bar nasa”-ként (Emberfia) „értelmezhető” Megváltó alakja és a páli „kainosz anthróposz” (új ember) között feloldhatatlan ellentmondást lát, egyfajta vagy-vagyot, amely egyúttal választásra is kötelez. Vagy az „egyetemes” új embert választom, akiben feloldódik mindenfajta különbség holmi zsidók, görögök és szkíták között (e választásnak kifinomult gnosztikus, valamint a franztadti B közép nyilas ideológiájának megfelelő megoldása egyaránt lehetséges), vagy pedig a ronda nagy orrú és nagy szakállú zsidót, akiről viszont az európai történelemben az a hír járja, hogy peszach idején keresztény gyerekek vérével elegyíti a kovásztalan kenyér tésztaját, megszenségteleníti a „szent ostyát”, kutakat mérgez meg, zsinagógáiban a kereszténygyűlölet manifesztuma, az „utálatos kép” előtt hajbókol...

Az utóbbi években Jasszer Arafat, a palesztin függetlenség eszméjének apostola, a filiszteus – palesztin történeti kontinuitás elkötelezett híve, egyebek közt azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy Jézus Krisztust mint „leghíresebb palesztint” propagálja, ezzel is megsokszorozva potenciális szövetségeseit szerte a világban. Nem beszélve arról, hogy Jézus (Isa) alakja képes áthidalni a vallási megosztottságot (a palesztinok tekintélyes része ugyanis keresztény) – a nemzeti egység javára. Magyarországon a tökéletes szellemi és kulturális identitászavart kifejező „nemzeti kereszténység” s vele a *nem zsidó Krisztus* fantomja csakis a vallási egység rovására jöhetett-jöhet létre, amint azt a református egyház mai helyzete is példázza: a nemes judaizáló reformátori ha-

gyományok s a kipában járó lelkészek mellett köztudomású, hogy a MIÉP derékhadát elsősorban a református egyház hívei alkotják, élükön a Duna melléki püspökkel és egész politizáló családjával. De a mély, népnemzeti-keresztény elkötelezettségű jobboldali politikai erők melldöngető megnyilatkozásában gyakorta felfedezhető a burkolt vagy leplezetlen zsidózás (mind teológiai, mind pedig napi politikai szinten), s ennek az elsődleges oka csak részben magyarázható meg az *idegennel*, illetve az *idegenséggel* szembeni általános tömeglélektani megnyilvánulásokkal; legalább ennyire fontos az a sztereotip ellenszenv, sőt gyűlölet, amely a zsidóságnak a BIBLIÁ-ban rögzített kiválasztottságát övezi. A másik még csak-csak elviselhető valahogy, de a kiválasztott másik már semmiképpen.

Nagyon korán, gyakorlatilag a kereszténység születésének pillanatában kialakult az a teológiai elgondolás, amellyel szemben a RÓMAI LEVÉL-ben már Pál apostol is védekezni kényszerült: vagyis hogy a Mindenható, a BIBLIA „egy és oszthatatlan” Istene elvetette (volna) az ő népét, s helyette – népül – az egyházat választotta. Kevés makacsabb téveszme létezik a földön az emberi nem történetében, mint éppen ez, az úgynevezett „behelyettesítési elmélet” vagy „verus Israel” teória. Ennek az ideológiának a különböző folklorisztikus ízekkel fűszerezett megnyilatkozási formája a sajátos, kelet-európai *vallási nacionalizmus* valamennyi neme. Magyarországon az ilyen értelemben felfogott nacionalizmus a Horthy-korszak bizonyos „Nachleben”-jeivel párosul: az augusztus 20-i szabadtéri szentmisén és ünnepi körmeneten a protestáns notabilitás is buzgón részt vesz; koronaörök – újra – egyfajta közjogi méltóság kifejeződéseként; díszmagyar bizonyos rendezvényeken; nemesi címek és névhasználat, valamint – persze – megszólítás is: Íme, Isten önjelölt „választott népe”. Csak remélni lehet: a Mindenhatónak van annyi humorérzéke, hogy az egészet csupán úgy tekintse, mint egy izléstelen operett-előadást.

7

A liberalizmus réme. A politikával elegyedő vallástörténet szemszögéből vizsgálva a XX. századi magyar történelmet, kétféle erővonalat, illetve szellemi tendenciát látunk kirajzolódni a század utolsó negyedétől a húszas évek közepéig terjedő időszakban. Az egyik a liberális, a másik pedig a konzervatív „aranykor” egymást majdhogynem teljesen kizáró teoretikus képe. Tény, hogy a Monarchia utolsó történeti periódusában zajló gazdasági és szellemi virágzás nem utolsósorban a vélt-valós liberális ideológiának köszönhető, miként tény az is, hogy Magyarországon már a századfordulótól – a neotomizmus teológiai offenzívájától fogva –, a Prohászkaák, majd a Bangha Bélák nemzedékétől nagyszabású konzervatív ellenforradalom, illetve ellenreformációs folyamat zajlik le elsősorban a vallás, de a politikai élet területén is. Ennek a konzervatív „forradalomnak” az egyik legszembevetőbb velejárója, hogy a történeti irodalom, a teológia és a publicisztika terén egyaránt mindig mindenütt a *liberalizmus* rémével fenyeget (Prohászka Ottokárnak a kilencvenes évektől írott cikkei szolgáltatták mindehhez a legfajsúlyosabb ideológiai körítést – nagyjából úgy, ahogy az elmúlt tíz esztendő keresztény-konzervatív politikusaiknak igen sok megnyilatkozása. Prohászkaék állhatatos – és szinte gátlástalan – tevékenységük gyümölcsét a húszas évek elejétől, a Horthy-korszak „keresztény nemzeti kurzusa” idején szüretelhetők le, mondhatni, „kedvező” külpolitikai feltételek között, már amennyire a „kedvező” jelző Trianonnal kapcsolatban egyáltalán használható. Ugyanakkor sem Trianonnal, sem általában a háborús vereséggel nem lehet mindent megmagyarázni; a húszas évek elején Európaszerte – elsősorban német nyelvterületen – a főleg a szellemtörténeti irodalom kere-

tein belül lezajló „kollektív lelkiismeret-vizsgálat” egyáltalában nem párosult szükség-szerű módon sem vallási, sem pedig ideológiai konzervativizmussal (a Weimari Köztársaságtól az újonnan létrejött Csehszlovákiáig bezárólag). Úgy tűnik, az Asbóth–Szekfű-féle tipológia változatlanul uralja a magyar történelem szellemi mélyrétegeit, s mintha a „három nemzedék” teória is újra meg újra, ismétlődő formában hozná érvényre mindazt, amit szerzője, Szekfű Gyula közvetlenül az I. világháború után valóban egyfajta történeti lelkiismeret-vizsgálatnak szánt, ám a szenvedélyes liberalizmus elleni apológia végül önmagát beteljesítő jóslattá vált. Olyannyira, hogy a helyzetben még a négy évtizedes bolsevik uralom sem volt képes lényegileg változtatni, csupán a *párttörténet* intim szféráiba száműzte, illetve a közélet területén jelentősen tompította – leegyszerűsített formában fogalmazva – a hagyományos kuruc-labanc ellentéteket.

Másfelől viszont a „kuruc-labanc” fogalomoppozíció (megint csak leegyszerűsítve: protestáns-katolikus ellentét) már nagyon régóta (igazából az előbb említett modern ellenreformáció időszakától) jószerével semmit sem képes elárulni a valódi vallási ellentétekről s ennek megfelelően a frontvonalak kirajzolódásáról sem. A Kádár-éra felszín alatti elfojtott vallási konfliktusai már nem, az elmúlt tíz esztendő hasonló jellegű összeütközései pedig végképp nem a történeti értelemben vett katolikus-protestáns szembenállásról szólnak (jóllehet ezek természetesen nem szűntek meg), annál is inkább nem, mert a mai keresztény-nemzeti kurzus prominens képviselőinek (tisztelet a csekély számú kivételnek) – felekezeti hovatartozástól függetlenül – a kereszténységhez valójában az égvilágon semmi közük sincs. Így azután remekül megértik egymást, s hatékonyan együttműködnek a *vallás* és az *egyház* fogalmainak pompás, újmódi meghatározásán. De az is lehet, hogy egy másik Prohászkanak, a minden vonatkozásban rokonszenvesebb elmének és fajsúlyosabb gondolkodónak, Prohászka Lajosnak van igaza, aki – a talán máig legjelentősebb nemzetkarakterológiai művében – A VÁNDOR ÉS A BUJDOSÓ-ban (a számos finom észrevétel mellett) egyebek közt ezt írja: „*A magyarság a pazarlás népe. Gens sui prodiga. Elhullogatja értékeit, elfelejti vagy másoknak hagyja őket, s amit létrehozott magából, soha sem áll arányban – legalábbis más népek hasonló irányú teljesítményeihez viszonyítva – azzal az erővel és áldozattal, amit reá fordított.*” Ez így, persze, akár rokonszenves önsajnáltatásnak is hangozhatna. Ám ha alaposabban belegondolunk, s tekintetbe vesszük azt, hogy a folytonos pazarlás elsősorban az ifjúság privilégiuma, akkor netán még azzal a (tév)eszmével is kacérkodhatnánk, miszerint a „magyaros virtus”, a forradalmár hevület a lehető legritkább esetben párosul(t) az „érett férfikorra jellemző” higgadtsággal és bölcsességgel. Az ifjak – akik „túléltek” önnön dicsőségüket – az újabb kori magyar történelemben szinte kirekesztetnek a világból, avagy koravéneken saját egykori énjük árnyékává válnak. Egy hajdani liberális, Ady Endre ennek a szellemi „Kurczleben”-nek sajátosságait a korabeli magyar mentalitásra nézve így próbálja meg „összegezni”: „*S az életvágynak gyorsan halkul kedve: / Tükörbe néz és meg van öregedve*” (FORRÓ SZOMJAKBAN EMLÉK). Ennyi.

Mindamellert ha „életvágyból” kevés van is, s Prohászka idézett megállapításának megfelelően a magyar valóban „pazarló nemzet”, egyvalamiből mindig – így napjainkban is – bőséges készlet áll rendelkezésre, s ez a valami a csillapíthatatlan és szűnni nem akaró *gyűlölet*. Azt mindenki tudja ma Magyarországon, hogy a szovjet gyökerű kommunizmus gyűlöletstratégiája honnan ered, s az egészen eszelős, brutális megnyilatkozásoktól hogyan jut el – az „elpuhulás” különféle fázisain át – a szenilitásig, illetve az effektív elhülyülésig. Ám azt, hogy az elmúlt tíz esztendő keresztény-nemzeti indíttatású politikai irányzatai még a nyelvi fordulatok szintjén is a századelő és a hú-

szas évek „antiliberalisainak” az örökösei, már jóval kevésbé közismert. Pedig a képzet szinte elteveszthetetlenül adott: mind a jobboldali, vallási köntösben megnyilatkozó konzervativizmus, mind pedig a baloldali „posztkommunizmus” (hogy a kiscgazda frazeológiából is kölcsönözzünk valamit) habzó szájjal pocskondiázott közös ellensége az egyik olyan hagyományos „izmus”, amelyik kizárólag szellemi nagykorúságra alapozható, populáris ideológiává semmiképpen sem tehető. Így a liberalizmus s vele a tradicionális értékek: lelkiismeret-, vallás-, szólásszabadság meg effélék, a legtöbb hatalmi alakulat számára csupa fölösleges nyűgöt és koloncot jelentenek. Ráadásul Magyarországon a liberalizmuskritika szinte mindig (bűjtatott) antiszemitizmust is maga után von, mint ahogy ez a paradigmateremtő nagyok, például a már többször is szóba hozott Prohászka Ottokár esetében is történt. Csak egyetlenegy példa a székesfehérvári püspök 1922 áprilisából származó naplóbejegyzéséből: *„Heil Juda! A derék S., zsidó vallástanító, mivel most rabbi nincs, beszédet tartott a zsinagógában az aranybortúról, s buzdította híveit, hogy ne csaljanak, ne uzsoráskodjanak etc. Lett erre nagy gezéresz [kb. zűrzavar, sorscsapás] Izraelben. Hű – mondották –, nem fizetjük magát! Nem adunk magának 60 000 K-t! S miért nem hagy minket keresni? Ó, Izrael, te vén tetű, már patkány se vagy az én szememben.”* Himnikus lüktetésű, ihletett költői szavak; hiába, a szent életű püspök még adott magára.

8

Vallásszabadság, szektaveszély. Már szó esett róla: a rendszerváltás kezdeti szakaszában pillanatok alatt ellepte az országot az erőszak, a pornográfia és az okkultizmus áradata, ám csak a legutóbbi egy-két évben vált világossá – a társadalom józanabbik felét a szellemi szemétnék ez a koncentrált felgyülemelése (a látható-tapintható szemétről már nem is érdemes beszélni) szemmel láthatólag zavarja. (Amúgy mindegyik jól jövedelmező iparág, akár csak a fiatal szovjet állam a vodkamonopóliumról, egyik kormány se mond le igazán szívesen róla.) Remélhető tehát, hogy valamiféle szerény előrelépés csak-csak történik majd a balkáni állapotok felszámolása terén. De a magas öngyilkossági ráta, a tömeges szegénység, az elharapódzó bűnözés stb. még elviselhető valahogy; ami a keresztény-nemzeti erők számára igazán tűrhetetlen, az a vallásszabadság kérdésének „túl liberális” kezelése és a bizonyos parlamenti képviselőknél már szinte pszichotikus állapotokat előidéző, fenyegető szektaveszély, bár nem kétséges, hogy itt – a „történelmi egyházak” hathatós támogatásával – az úgynevezett „keresztény származásúak” vívják szabadságharcukat a szerte a világban elharapódzó (becslések szerint úgy 600-800 milliónyian vannak) „kereszténnyé lettek” ellen (a pünkösdi-karizmatikus-teljes evangéliumi egyházakról van szó; Magyarországon első számú képviselőjük a Hit Gyülekezete), valamint bizonyos nem keresztény egyházak, közösségek ellen (mint például a Krisnások). Az ellenük megfogalmazott parlamenti – és parlamenten kívüli – hisztérikus vádak hőfoka és külsőségei igazából csak a kereszténység kezdeti időszakának ideológiai csatározásaival jellemezhetőek. Például azzal, ahogy a jeruzsálemi Béth Hammidrás korántsem gamaliéli józanságú tagjai viselkedtek Pál apostol letartóztatásakor, vagy még inkább azzal, ahogy a megvadult tömeg üvöltött az Antonia erőd lépcsőinél. Amikor Pál arról beszél, hogy a Templomban imádkozva látta megbízóját, a Názáretit, aki a pogánymisszió folytatására buzdítja őt, a tömeg így reagál: *„...töröld el a föld színéről az ilyet, mert nem szabad neki élnie.* [Szó szerint: u gar kathéken auton dzén, mert nem illeti őt meg az, hogy éljen.] *Eközben kiáltottak, a köntösüket megszagatták, és port szórtak a levegőbe...*” (AP. CSEL., 22,22–23.)

A „történelmi egyházak” tehát félnek (és ez meglátszik az általuk befolyásolt keresztény-nemzeti kormánypártok reakcióin is), de vajon miért? A helyzetet talán azzal a(z abszurd) példával lehetne érzékeltetni, hogy a gazdag és erős, jól bekerített város falainál egyszeriben megjelenik egy-két kósa nomád – akik bizonyíthatóan nem élnek ott legalább száz éve, aprólékosan kidolgozott és a hagyomány által „megszentelt” liturgiájuk sincs, még kevésbé égbe törő templomaik. Ám anélkül, hogy bejutnának a falakon túlra, pusztá létükkel egykori nomád voltokra figyelmeztetik a városlakókat, ez azonban tűrhetetlen; a bentiek felháborodván joggal vélik róluk, hogy „*u kathéken autusz dzén*”, nem illeti meg őket az, hogy éljenek... A legszörnyűbb meghasonlást a közös eredet élményének felismerése okozza; ennél valamivel enyhébb esetet jelent a *másság* tényével való szembesülés, ámbár a másság ténye is gyűlöletes. A kör tehát végérvényesen bezárul: ha a másik is gyűlöletes, és önmagunkat sem vagyunk képesek elviselni, mi több, már a bűnbak is rég a sivatagban kóborol valahol, a létezés fundamentuma reped meg. Épeszű ember – ha csak teheti – az ilyen közegből elmenekül, hiszen itt még a levegő is mérgezett. Ha azonban nem teheti, befelé fordul; kialakul (miként jó néhányszor a történelemben) a szellemi-kulturális gettó intézménye. Persze a gettónak megvannak a maga kétségtelen előnyei is (miként ezt az asszimiláció kora előtti zsidóság történelmi példája is bizonyítja), hiszen a maga mikrovilágában itt a *törvény* (nomosz) és a *szellem* (pneuma) néha valóban „lefedik egymást”. Mindenesetre bizarr dolog, hogy keresztény gyülekezetek, illetve egyházak jussanak gettósorba egy magát „kereszténynek” nevező országban. Igaz, a nyílt vagy bújtatott ellenreformációk természetéhez szervesen hozzátartozik a gettósítás hitbuzgó hevülete. De így is megmarad a különös paradoxon s az ezzel kapcsolatos kérdés: hogyan lehetséges, hogy azok, akik szellemi offenzívát folytatnak, mégiscsak félnek?

A vallás „törvényi meghatározására” tett és teendő kísérletek (a JÁNOS EVANGÉLIUMBÓL vett kényszerű analógia – a törvénytudó farizeusok szájából: „...*a sokaság, amely nem ismeri a törvényt, átkozott!*” Jn., 7,49), azt sejtetik, hogy a laikus állam felkent törvényelőkészítői egyszeriben szakrális feladatkört is ellátnak, s mint valamiféle *Béth hammidrás* (a nagy Szanhedrin) hivatottá válnak az *eretnekek* (minim) pontos meghatározására is. Méghozzá nem holmi teológiai megfontolások alapján, hanem a „létszám” és az „életkor” egzakt ítélőelvei szerint. Magyarán, „kiközösítési joggal” ruháznának fel világi bíróságokat, ami keresztény országban keresztény felekezetekkel szemben még csak hagyján, de a nem keresztény „szektákkal” szemben több mint abszurd eljárás. Itt tartunk most. No de mit is lehetne várni egy olyan országban, ahol évtizedeken át meg a vadul vallásellenes kommunista pártideológia „ortodoxián” örökdő intézményei is pontosan ugyanilyen elvek alapján működtek? Úgy tűnik, a konkurens hatalmi ideológiák képviselői – logikai értelemben – csak egymást találhatják ki...

9

A jövő aporiái. Amíg a kilencvenes évek elejének politikai diskurzusait egyfajta moralizáló tendencia uralta – a közelmúlttal kapcsolatban a bűnösség a büntetés, illetve a megbocsátás tárgykörében –, addig a mostani időszak legfőbb jellegzetessége a mindenfajta moralizálással leszámoló, gátlástalan politikai utilitarizmus, amely minden valószínűség szerint előfeltevésnek tekinti, hogy a klasszikus demokráciáknak és a liberális szabadságjogoknak egyszer s mindenkorra befellegzett. Ugyanakkor, mint hogy szemmel láthatólag egyik hatalmi forma sem képes döntő erőfölényre szert tenni, olyan erő- és küzdőtér alakul ki, amelyik különösen kedvez a politikai pittbullok-

nak, akik – lévén a szélsőséges individualizmus megtestesítői – igazából (és eredendően) pártsemlegesek; alacsony „fájdalomküszöbük”, jobbára amorális lényük s általában nem túl magas intelligenciafokuk lehetővé teszi, hogy akár napjában többször is radikálisan megváltoztassák véleményüket és „elveiket”. Az intrika nagy korszakai az európai történelemben eddig még majdnem mindig egyfajta „művészetként” kezelték a politikai gátlástalanságot és nagyvonalúságot egyaránt, különösen az újkor hajnalán – ebben a vonatkozásban például Machiavelli *IL PRINCIPE*-je és Castiglione *IL CORTEGIANO*-ja teljességgel egy töről fakad –, ám a bolsevik párttörténet (mint „műfaj”) a „művészetet” végérvényesen „mesterséggé” degradálta, s nálunk – mit lehet tenni? – a politikus-utánpótlás jobbára e mesteremberek köréből származik. Mi több, az újabb törekvő generáció felfogható úgy is, mint ennek a megfáradt, cinikus, a közepszerből soha kitörni nem tudó és nem is akaró mesterember-seregletnek (a Kádár-éra pártcsinovnyikjainak) a bosszúja: nesze nektek, itt vannak a klónozott új fiúk, ezek még nálunk is rosszabbak! Ez persze – így – nem igaz; az „újak” egyáltalában nem rosszabbak, mint akik örökül hagyták őket. De az a tény, hogy „nem rosszabbak”, önmagában véve még mindig szegénységi bizonyítvány.

A „korszak (vagyis napjaink) levegője” – ez a légies, de mégis sokatmondó metafora – legfőképpen a bizonytalanság feszültségével teli (mintha a jövő csupa aporiából állna, magyarul: mintha nem is létezne; a látótávolság a *most* karnyújtásnyira lévő, még elérhető diszkrét pillanatáig terjed), s ez a bizonytalanság egyenesen arányos azal – az elsősorban szellemi – szpáhigazdasággal, amely (mint már szó esett róla) a jövő kifosztására épül. Ugyanakkor, a dolgok logikájának megfelelően, az állandó bizonytalanságérzés fenntartásához (túl a vallástalan, pontosabban: „hitetlen” korszakok általános tömeglélektani jellemzőin) bizonyos mértékű egyensúly meglétére is szükség van – a hatalmi, gazdasági és szellemi szféra területén egyaránt. Ez az egyensúly a kölcsönös gyanakvás és félelem állandó kiegyenlítődére épül, zajos külsőségek, kardcsörtetés és erőfitogtatás közepette. Ezzel a paranoid önhergelő játékkal pedig majdcsak elmúlik (de el nem telik) az idő, az egyik választástól a másikig, az egyik kormányzati ciklustól a másikig, azzal a megdöbbenő felismeréssel együtt, hogy a közélet főszereplői közül már csak a MIÉP nem kapott „bizonyítási lehetőséget”...

Ám az idő hullámtörő gátjai – amelyeket az ember önkéntelenül is véderőműként emel, hogy siettesse vagy éppen ellenkezőleg: lassítsa a nyakunkba zúduló jövő súlyát és intenzitását – előbb-utóbb úgyis átszakadnak, hiába mindenfajta emberi szándék, hiszen a tűnékeny, egyre fogyó jelen már nem biztosít olyan, a múltból kifaragott, iradatlan kötömböket, amelyek hosszú távon is alkalmasnak bizonyulnának arra, hogy a gátszakadás veszélyét elhárítsák. Szemben a különféle archaikus nagykulturák ilyesfajta *üzeneteivel* (a kínai nagyfáltól az egyiptomi óbirodalmi szentélyekig), amelyekkel az üzenethagyók évszázadokig, sőt adott esetben évezredekig rákényszeríthették a jövőre saját akaratukat. Nem, ez a jövő elmúlt már, illetve az ilyen típusú múlt (hála istennek) még nem érkezett el.

Annyi azonban így is bizonyos, hogy a jövőt nem kifosztó, hanem effektíve örökség-hagyó kulturák – a keresztény(nek mondott) európai civilizációban ilyen elsősorban a zsidó hagyomány, de némiképp ilyen a görög is – a maguk „iradatlan kötömbjeit” aligha efemer léptékű, elképesztően kisztílú emberek közreműködése révén hozták létre. Jan Assmann már említett, *A KULTURÁLIS EMLÉKEZET* című könyve használja (s éppen az egyiptomi szentély mint „kánon” hasonlatával kapcsolatban) a *monumentális diskurzus* kifejezést, amely azonban – áttételesen – az ótestamentumi és a klasszikus görög szel-

lemi „világra” is illik. Nos, az a közeg (ma minden bizonnyal úgy mondanánk: szociológiai közeg), amelyben az előbb idézett nagykulturák létrejöttek, nem utolsósorban az iménti monumentális diskurzus lehetett. Ha ilyen értelemben vizsgáljuk a mai magyar politikai „közeg” (mint vallástörténeti jelenség) megnyilatkozásait, akkor a gyarkorta citált „archaikus hőskorszak”, a reformkor teljesítményéhez mérten (is) szembeötlő a jelen – és a jelen emberének – (tisztelet a kivételnek!) nyomasztó *kisztílúsége*, a közélet egészének alpári jellege. Egymással tetszés szerint behelyettesíthető percmemberké, akik pöffeszkedő hatalomvággyal és elborult aggyal fenyegetőznek és ostobaságokat beszélnek (tehetik, hiszen már akár a helyettes államtitkári rangig felkapaszkodtak a ranglétrán, ha netán még azon is felül, akkor pedig végképp elszabadul a pokol), akik a jelentéktelenségből érkeztek, s pillanatokon belül oda is térnek vissza; miniatúr diktátorocskák, akik a vélt-valós személyi kultusz bódulatától már semmit sem látnak, kiegészülve a megfelelő kliensek hadával, nos az imént érintett kérdéskörre vonatkozóan meglehetősen borús, ha ugyan nem reménytelen a helyzet. Ami ugyanis ma itt folyik, az nemhogy a monumentális diskurzushoz, de még a nietzschei *Plauderei* szelleméhez is kevés.

Ha a majdani *munkásmozgalmi panteonból* (mint a múlt szakrális emlékművéből) végérvényesen kiseprűznénk egy aberrált ideológia itt rekedt torzszüleményeit – nem csupán Lenin töprengő, guggoló vagy éppen zsíros kenyeret majszólo szoborba dermedt mását, hanem a hős harcosokat és a lángelkű elvtársnőket is –, és helyükbe egy hasonlóan eszelős valláspótló vallás héroszait és theoszait helyeznénk (Csaba királyfi lépdelve csillagösvényen a magyarok istenének biztató mosolyától kísérve), akkor most az összes sanyarú sorsú, munka nélküli szobrász, sőt akadémiai növendék egyszeriben látástól vakulásig dolgozni kezdené. (Hála jubileumi évnek, honfoglalásnak, kormányának és kormánybiztosnak, azért így is csurran-csöppen némi megrendelés.)

A jeles középkorász, Bogyay Tamás kockáztatta meg azt az ötletet, hogy Árpád-házi királyaink idején – de legalábbis a Bizáncban nevelkedett III. Béla uralkodásától fogva – talán Magyarországon is létezhetett valamiféle királyi arcképcsarnok, s a krónikailluminátorok gyakorlatilag innen dolgoztak?! Merész, ráadásul semmivel sem igazolható feltevés, de ha megpróbálnánk alkalmazni napjainkban is, akkor a kiérdemesült munkásmozgalmi panteon helyén valami ilyesmit kellene emelni, megörökítendő benne az elmúlt tíz esztendő vallástörténetének héroszait és szentjeit. De hogyan? Visszakanyarodva a tanulmány kiinduló elgondolásához, a „maior imágó”-hoz, úgy vélem, ha szobrot „szentelnék” nekik, e héroszok és szentek jelentős többségét – stílusosan – kerti törpeként kellene ábrázolni (a figura germán mitológiai eredete közismert), s ha a „numen” tényleg valamivel *nagyobb* (maior), mint eleven mása, akkor a törpéből az lehetne, aminek lennie kellene: normális méretű lény. De azt hiszem, ez csak illúzió; ha az ember ma figyelmesen körülnéz, rezignáltan tudomásul kell vennie: beköszöntött a törpék kora.

(A TEDISZ és a HETEK szervezésében 1999 decemberében tartott vallástörténeti konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.)